

Brożek, Andrzej

"Stereotypen. Vorurteile.
Völkerbilder in Ost und West - in
Wissenschaft und Unterricht. Eine
Bibliographie", Johannes Hoffmann,
Wiesbaden 1986 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 358-361

1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Johannes Hoffmann, *Stereotypen. Vorurteile. Völkerbilder in Ost und West — in Wissenschaft und Unterricht. Eine Bibliographie*, Wiesbaden 1986, Otto Harrassowitz, XIII, 318 ss.

Autor, spiritus movens Forschungsstelle Ostmitteleuropa przy Uniwersytecie w Dortmundzie, gdzie ukazało się już wiele publikacji związanych z problematyką polską (w tym i tłumaczenia książek wydanych w Polsce)¹ otwiera nową, wydawaną przez siebie, serię „Studium der Forschungsstelle Ostmitteleuropa” recenzowaną bibliografią. Pierwsze wydanie tego kompendium ukazało się w ramach *Schriften des Deutsch-Polnischen Länderkreises der Rheinisch-Westfälischen Auslandsgesellschaft* w 1980 r. i spotkało się z zainteresowaniem odbiorców (w tym także recenzentów). Obecnie wydanie jest poszerzone, przy czym Autor korzystał ze współpracy informacyjnej także znawców przedmiotu w Polsce (prof. Tomasz Szarota), USA i oczywiście w RFN. Mimo to — jak w przypadku każdej bibliografii — nie można było „zakładać ani nawet dążyć do kompletności w zakresie ujętych tytułów” (s. IX).

Bibliografia poprzedzona jest *Wprowadzeniem* prof. Hansa Lemberga, które zawiera m. in. uwagi na temat „Völkerbilder” (przy czym nawet w niemieckim oryginale termin ten ujęty jest w cudzysłów), rozwoju naukowej refleksji nad tym zjawiskiem, toku pracy nad rekomendowanym dziełem i zawartości tomu.

Bibliografia formalnie ujęta w 8 działów, składa się z dwóch wyraźnych członów — jej trzon, obejmujący w sześciu działach najpierw *Deutschlandbilder/Osteuropabilder*, a w następnych — literaturę odnoszącą się do pięciu kontynentów, jest poprzedzony członem wstępnym w postaci dwu działów o charakterze ogólnym. Dział pierwszy rejestruje piśmiennictwo odnoszące się do problematyki pokoju i konfliktu, przy czym w 14 paragrafach ujęte są takie hasła jak pokój i konflikt w ogólności, badania nad pokojem i konfliktem, zbrojenie i rozbrojenie (głównie z punktu widzenia ZSRR i USA), wychowanie dla pokoju i pedagogika, do czego — po bloku poświęconym ruchom pokojowym na Wschodzie i Zachodzie — wraca w kolejnych paragrafach: wychowanie dla pokoju, wojna i pokój w nauczaniu w ogóle, w nauczaniu historii, nauk politycznych i przedmiotach fachowych, w nauczaniu religii; ostatni kompleks kontynuuje kolejny paragraf, prezentujący problematykę pokoju, badań nad pokojem ze stanowiska chrześcijańskiego względnie kościelnego. W kolejnych paragrafach zgrupowano publikacje odnoszące

¹ M. in. K. Murzynowska, *Die polnischen Erwerbsauswanderer im Ruhrgebiet während der Jahre 1880—1914*, Dortmund 1979; K. Śmigiel, *Die katholische Kirche im Reichsgau Wartheland, 1939—1945*, Dortmund 1984.

się do stosunków międzynarodowych (teorie, analizy), polityki kulturalnej (w aspekcie wychowania dla pokoju, porozumienia między narodami, tolerancji itp.), czy wreszcie problematykę Ligi Narodów, Narodów Zjednoczonych i prawa narodów. Dział drugi rejestruje piśmiennictwo odnoszące się do stereotypów, uprzedzeń, i wyobrażeń o narodach (tak chyba można przetłumaczyć owe „Völkerbilder”) w nauce i nauczaniu. Tu w 12 paragrafach przedstawiono badania nad stereotypami i uprzedzeniami, stereotypy narodowe i uprzedzenia, wyobrażenia o narodach wraz z nastawieniem do innych narodów, kompleksy „przyjacieli—wrogów”, wyobrażenia o narodach, uprzedzenia, stereotypy w nauczaniu języków i wiedzy o krajach (język angielski — USA, Wielka Brytania; język niemiecki; język francuski), obraz zagranicy, narodów i ras u uczniów i młodzieży, szkoła i Trzeci Świat, nienawiść, agresja i tolerancja w rozwiązywaniu uprzedzeń, kształtowanie świadomości przez kontakty bezpośrednie (różne formy podróży) oraz przybliżanie doświadczeń historycznych itp. Człon ten, obejmujący ponad jedną trzecią bibliografii, oferuje — jak można zorientować się już z pobieżnego wyliczenia tytułów poszczególnych paragrafów — bardzo szeroki zestaw piśmiennictwa, stanowiącego kontekst dla właściwego tematu: wyobrażeń o narodach.

Ów trzon bibliografii otwiera dział poświęcony obrazowi Niemiec i Europy wschodniej. W tym dziale wyodrębniono m.in. wyobrażenia o RFN w NRD oraz odwrotnie, dalej obraz RFN, NRD i Prus poza Niemcami, obraz Europy wschodniej, środkowo-wschodniej i południowo-wschodniej wraz z obrazami Słowian, „Osteuropakunde” oraz „Ostkunde” w szkołach, jak również obraz Europy wschodniej u uczniów. Kolejne działy dotyczą — jak się rzekło — poszczególnych kontynentów. W odniesieniu do Afryki wyodrębniono publikacje ogólne, jak również te, które dotyczą Afryki w szkole i nauczaniu, a następne paragrafy poświęcone są już poszczególnym państwom. W dziale dotyczącym Ameryki zebrano publikacje ogólne, następnie te które odnoszą się do Ameryki Północnej, wreszcie — do Kanady i USA (tu wyodrębniono dyskusję nad treścią podręczników i literaturę dydaktyczną); kolejny paragraf dotyczy Meksyku, następnie dopiero ogólnego piśmiennictwa odnoszącego się do Ameryki Łacińskiej, wreszcie — Brazylii, Wenezueli i łącznie innych krajów i narodów Ameryki Łacińskiej. Podobnie prezentuje się dział dotyczący Azji, który wszakże posiada dwa szczególne paragrafy: jeden — ujmujący problematykę islamu-Bizancjum oraz Europy, drugi — Izraela-Żydów (tu z wyodrębnieniem dyskusji podręcznikowej). Dalej, liczący 7 pozycji, dział *Australia i Oceania*.

Problematyka europejska zajmuje 120 stron. Tu najpierw wyodręb-

niono w dwu działach piśmiennictwo dotyczące Europy w ogóle, a następnie Europy w szkole i nauczaniu. Kolejne paragrafy dotyczą poszczególnych państw europejskich (przy czym dodatkowo wyodrębniono zespół krajów funkcjonujący w piśmiennictwie niemieckojęzycznym jako Baltikum). W odniesieniu do Francji, Wielkiej Brytanii, Polski, Rosji — Związku Radzieckiego, Czechosłowacji i Węgier wyodrębniono dodatkowo dyskusje podręcznikowe. W dziale europejskim znalazła się też Turcja (łącznie z jej częścią azjatycką): dziwi, iż piśmiennictwo odnoszące się do objętej zakresem problematyki zebrano na około dwu stronach, gdy przecież w życiu codziennym RFN ów turecki aspekt „Völkerbilder” odgrywa przemożną rolę na skutek Gastarbeiterów. Piśmiennictwo dotyczące Polski zajmuje natomiast wiodące miejsce (blisko 50 stron) i dyskutuje — jak zauważył we *Wprowadzeniu* E. Lemberg — piśmiennictwo poświęcone Francji (s. XII). Paragraf dotyczący Polski jest rozbudowany jak żaden inny²: wydzielono nie tylko dyskusję podręcznikową, ale w jej ramach także piśmiennictwo odnoszące się ogólnie do tej dyskusji, osobno dyskusje nad podręcznikami geografii i historii, dalej polsko-niemieckie analizy podręcznikowe, stosunki polsko-niemieckie w nauczaniu w ogóle, a następnie szczegółowo w nauczaniu geografii oraz osobno — historii. Ponadto polonica pomieszczone są w innych działach. Przeważnie są to opisy, które można znaleźć w sygnalizowanym tu paragrafie „polskim”, gdyż Autor — nie stosując powszechnie w bibliografii przyjętej zasady, by numerować opisy — nie może odsyłać użytkownika do raz opisanej pozycji i powtarza pełny opis w innym dziale (co uważam za wadę recenzowanego kompendium). Niemniej zdarzają się polonica poza owym „polskim” paragrafem. Wymienię tu pracę *Erziehung der Völker* — (s. 23), K. Bredthauer (s. 29), *Die Friedensbewegung*. — (s. 30), Cz. Karolak (s. 57), Z. Mitosek (s. 59), R. Zeligs (s. 88), A. Mączak (s. 94), M. T. Wienand-Kasprowiak (s. 95), E. Jäger (s. 120), E. Limmert (s. 121), T. Szarota (s. 123), E. Birke (s. 124), J. Mieroszewski (s. 270), W. Sperling (s. 285), a z pewnością i inni.

Wydaje się, że J. Hoffmann zaprezentował optymalny wybór piś-

² Niemniej, przy odnotowaniu multum pozycji mniej znaczących można uzupełnić go licznymi publikacjami. Ograniczę się do jednego autora: J. Kondziela, *Normatywne aspekty wychowania dla pokoju*, Roczniki Nauk Społecznych KUL, 1979, t. 7; *The Social Dimension of Preparation for Peace*, *Dialectics and Humanism*, 1983, nr 4; *Rozwój nauki społecznej Kościoła na temat pokoju od Piusa XII do Jana Pawła II*, *Życie Katolickie*, 1985, nr 6; *Kościół w Polsce wobec zagadnienia pokoju*, ibidem; *Essential Need for Peace*, w: *Congress of Intellectuals for a Peaceful Future of the World Warsaw 1985*, *Information Bulletin*, nr 1; *What the Church in Poland did for Peace, 1980—1983*, w: *The Moral Rejection of Nuclear Deterrence, The contemporary peace witness of churches in eastern and western Europe, with insight for US Churches*, J. E. Will, co., New York 1985.

miennictwa odnoszącego się do polskich aspektów, jakie mieszczą się w temacie recenzowanej bibliografii. Uważam, że dzieło J. Hoffmanna winno znaleźć się w czytelni każdej polskiej biblioteki naukowej.

Andrzej Brożek

Aussonderung und Tod. Die klinische Hinrichtung der Ubrauchbaren. „Beiträge zur nationalsozialistischen Gesundheits- und Sozialpolitik”. Bd. 1, Rotbuch Verlag Berlin 1985, 191 ss. Liczne ilustracje w tekście.

Przed trzema laty, spontanicznie ukształtowana i niezależna dwudziestopięcioletnia grupa niemieckich naukowców (historyków, lekarzy, politologów) w Republice Federalnej Niemiec, z całym obiektywizmem podjęła prace badawcze nad narodowosocjalistyczną polityką zdrowotną i socjalną. Efektem tego, ze wszech miar wartościowego poznawczo przedsięwzięcia jest między innymi pozycja wydawnicza, której tytuł w tłumaczeniu polskim brzmi: *Wybrakowanie i śmierć. Kliniczne uśmiercanie nieużytecznych*. Jest to pierwszy tom zaplanowanej serii wydawniczej zatytułowanej „Beiträge zur nationalsozialistischen Gesundheits- und Sozialpolitik”, której tomy mają ukazywać się — jak to wynika z zapowiedzi wydawców — 2 razy do roku.

Przedmiot badań, po który postanowił sięgnąć wspomniany zespół naukowców zachodniemieckich nie cieszył się i nie cieszy popularnością w Republice Federalnej Niemiec. Wynika to z pewnością i stąd, że — jak to widać z dobrze udokumentowanego studium Stephana Leibfrieda i Floriana Tennstedta — zawód lekarski w Trzeciej Rzeszy w porównaniu z innymi zawodami charakteryzował się niewspółmiernie wysokim stopniem upartyjnienia. Już w 1933 r. 45% wszystkich medyków było członkami NSDAP (dwukrotnie więcej niż np. nauczycieli), 26% wszystkich lekarzy było członkami SA, a jeśli porównanie odnieść do męskiej populacji czynnych zawodowo, to okaże się, że medycy byli też przeciętnie siedmiokrotnie częściej członkami SS¹.

Po 1945 r. denazyfikacji poddane zostały tylko jednostki ze świata lekarskiego. Bez rozliczenia się z nazistowską przeszłością personel lekarski Trzeciej Rzeszy wpisywał się w nową rzeczywistość. Było to możliwe między innymi i dlatego, że obowiązująca była teza: przestępstwa zostały ujawnione, lecz nie udowodnione. W przypadkach nie nadają-

¹ Zob. S. Leibfried, F. Tennstedt, *Brufsverbote und Sozialpolitik 1933*, Bremen 1979.